

לדווח או לא לדווח – זו השאלה: רב-שיח בעניין חובת הדיווח במערכות ציבוריות שונות ובקרבת הציבור הרחב[#]

חובת הדיווח נחקקה בשנת 1989. לחובה זו השלכות רבות המתפרשות על פני תחומים שונים.^{##} החובה חלה על עובדים במערכות ציבוריות שונות, ביניהן מערכת החינוך, מערכת הבריאות, מערכת אכיפת החוק וכן על הציבור הרחב. כעשרים שנה לאחר חקיקתה של חובת הדיווח, אנו עדיין נמצאים בעיצומו של תהליך הטמעתה, כאשר קיימים לא מעט קשיים בדרך ועדיין קיים צורך למצוא פתרונות שיתאימו לכל אחת מהמערכות המעורבות, על מנת לייעל את ביצועה, כך שיוכלו להיטיב עם הילד ככל האפשר.^{###}

חברי הפאנל הבאים, מגיעים מתחומים שונים ומייצגים מערכות שונות. כל אחד מהם יציג את עמדתו בנוגע לדילמות ולקשיים שמעלה חובת הדיווח בתחום התמחותו, ויציע הצעות לשינויי חקיקה אפשריים מנקודת מבטו הייחודית.

הדברים נאמרו ברב-שיח מתוך כנס בנושא "15 שנה לחובת הדיווח על התעללות בילדים" שנערך ב-4.1.2005 במרכז לזכויות הילד והמשפחה במכללת "שערי משפט", הוד השרון, בשיתוף המועצה הלאומית לשלום הילד.

ראו בכרך זה סקירתו של ד"ר קדמן: יצחק קדמן "במותה ציוותה לילדים רבים את החיים: חובת הדיווח על עבירות בילדים – רקע, סקירה ומהות" משפחה במשפט ג-ד 337 (2010-2009).

לצורך כך אף הוקם צוות חשיבה בינמשרדי הדן בשינויי חקיקה אפשריים בחוק. הצוות, בראשותה של הגב' מרים פבר, לשעבר פקידת סעד ראשית לחוק הנוער, כלל נציגים ממשרדי המשפטים, החינוך, הבריאות והרווחה וכן נציגי המשטרה והמועצה הלאומית לשלום הילד. הצוות התפזר ללא מסקנות ממשיות. עוד בעניין הצוות הבינמשרדי וההצעות לתיקוני החקיקה בנושא, ראו בכרך זה: ענת אסיף "חובת הדיווח על עבירות בקטינים ובחסרי ישע: לקחים מדיוני צוות בינמשרדי והרקע לתיקון מס' 94 לחוק העונשין" משפחה במשפט ג-ד 367 (2010-2009).

א. חובת הדיווח במערכת החינוך

מאת

שוש צימרמן* ובטי ריטבו**

- א. פתיחה
- ב. חשיבות הדיווח לצורך הטיפול בפוגע ובנפגע
- ג. הבעייתיות והדילמות העולות ביישום חובת הדיווח
 - 1. בעיית תיוג הקטין הפוגע כעבריין צעיר
 - 2. מסגרת חובת הדיווח במערכת החינוך
 - 3. טיפול בו זמני בפוגע וגם בנפגע
 - 4. עומס המוטל על פקידי הסעד
- ד. דיווח על פגיעות בתוך המשפחה
- ה. סיכום

א. פתיחה

דיווחים רבים על התעללות בקטינים מגיעים מתוך מערכת החינוך. לעובדה זו שתי סיבות עיקריות:

1. המעקב היומי של צוות העובדים אחר התלמידים מאפשר איתור שינויים במצב רוחם ובהתנהגותם.
2. הקשר העמוק הנרקם בין המבוגר לבין התלמיד יוצר תחושת ביטחון ומאפשר שיתוף בחוויות אישיות.

מערכת החינוך עובדת בשני ערוצים מקבילים:

- א. הערוץ ה"חוקי": ערוץ הדיווח – הפניית הדיווחים לפקידי הסעד ולמשטרה, כנדרש על-פי חוק.
- ב. הערוץ החינוכי: הטיפול והשיקומי – התמודדות עם התופעה באמצעות גיבוש מדיניות פעולה בחוזרי מנכ"ל משרד החינוך והכשרת צוותים חינוכיים ואנשי מקצוע שסייעו בהתמודדות מקצועית עם מצבים שבהם נחשפות פגיעה והתעללות בקטינים. ההכשרה כוללת הקניית כלים לעיבוד רגשי, הקניית ידע טיפולי, הקניית ידע על התופעה, פיתוח תוכניות מניעה והעברת ידע לתלמידים, ובכללו מידע על זכויותיהם, על תופעת ההתעללות ועל איתור וזיהוי של מצבים מאיימים ומנצלים. כמו כן, מתווה משרד החינוך מדיניות פעולה שמטרתה הבניית סביבה המאפשרת

* שוש צימרמן, מנהלת אגף תוכניות סיוע ומניעה בשפ"י, משרד החינוך.

** בטי ריטבו, מדריכה ארצית ביחידה למניעת התעללות בילדים ובבני נוער של משרד החינוך.

טיפול בנושא זה ובניית דפוסים לעבודת צוות בתוך המערכת, כמו גם דפוס עבודה בין-מערכתיים עם פקידי הסעד, עם המשטרה ועם חוקרי הילדים.

נודעת חשיבות לכך ששני הערוצים יפעלו במקביל תוך כדי "הידברות" ביניהם. ואכן, ניתן להיווכח בכך כי במהלך השנים האחרונות נוצרו דפוס עבודה בין-מערכתיים הבאים לידי ביטוי, בין היתר, בשילובם של פקידי הסעד ושל חוקרי הילדים בגיבוש חוזרי מנכ"ל משרד החינוך בנושאים אלה, ובקיומם של מפגשים קבועים בין פקידי הסעד לבין היועצים החינוכיים לצורך לימוד משותף. עם זאת, עדיין יש לא מעט קשיים בדרך ויש צורך שדפוס העבודה המשותפים יימשכו וביתר שאת. זאת, על מנת לעודד את המשך פעילותו של הצוות החינוכי לחשיפת מקרי התעללות בילדים.

בדברים אלה נתייחס בעיקר לתחום הפגיעות המיניות בקטינים.

תופעה שכיחה היא כי רוב המבוגרים שפגעו מינית בזולתם החלו בפעילות הפוגעת בגיל צעיר יותר. יש גם מקרים רבים שבהם הפוגע הוא קטין שנפגע בעצמו.¹ טווח הגילאים של הפוגעים הוא רחב וכולל את שני המינים, אם כי, לרוב, מדובר בבנים. בדרך כלל, מדובר בדפוס חוזר, כך שאם אין מאתרים את הפגיעה בגיל צעיר ואין מטפלים בפוגע, הוא מסלים בפגיעתו, הן בעוצמתה והן באשר לכמות נפגעים.

ב. חשיבות הדיווח לצורך הטיפול בפוגע ובנפגע

אחת הדרכים למנוע את הישנות התופעה של פגיעה בילדים על ידי ילדים, היא באמצעות הרתעה המשמשת, פרט להפסקת המעשים בקרבן, גם כחלק אינטגרלי מהטיפול. ככל שההתנהגות הפוגעת תאוחר בגיל צעיר יותר, כך אפשר יהיה להציל את הילד הפוגע, שכן סיכוייו להשתקם בגיל צעיר גבוהים יותר, וכמובן כך גם יגדל הסיכוי להגן על נפגעים פוטנציאליים. ישנם מקרים רבים שמגיעים להיוועצות במשרד החינוך מבתי הספר ומהגנים. רוב הדיווחים מגיעים אמנם מבתי הספר היסודיים, אך יש לעתים

1 רוב הילדים הפוגעים בגילאים הצעירים הם בעלי עבר של טראומה מינית, ושכיח אף יותר, התעללות פיסית. לסקירה רחבה המתמקדת באבחון ובטיפול בילדים ובני נוער פוגעים מינית, ראו: Jon A. Shaw, *Practice Parameters for the Assessment and Treatment of Children and Adolescents Who are Sexually Abusive of Others*, 38 (12 Supp.) J. AM. ACAD. CHILD & ADOLESCENT PSYCHIATRY 55S (1999).

גם ילדי גן שניתן למצוא אצלם דפוסים של התנהגות מינית פוגעת. זוהי התשתית שהגיעה את משרד החינוך לקבוע נהלים בנושא ולהתוות לו מדיניות ברורה.² ברם, חרף הנהלים הללו עדיין מתעוררות דילמות רבות בנושא.

ההנחיות המפורטות בחוזר המנכ"ל מדריכות את צוותי החינוך בצעדים שעליהם לנקוט במקרה שבו מתעורר חשד בדבר פגיעה מינית בין קטינים. כאשר מדובר בחשד לעבירות שחלה עליהן חובת דיווח, כגון עבירות מין בהתאם לחוק העונשין, התשל"ז-1977,³ על המנהל או על איש הצוות חלה החובה לדווח על פי חוק לפקיד הסעד או למשטרה. דיווח קודם לפקיד הסעד מאפשר התערבות טיפולית בקטין הנפגע, ובדיקת התערבות טיפולית בקטין הפוגע. במקרים שלא ניתן למצוא את פקיד הסעד תוך זמן סביר או כשמדובר באדם הנוכח באירוע בעת התרחשותו או מיד לאחריו, יש לדווח ישירות למשטרה.

נוסף לחובת הדיווח על פי החוק, מוסיף חוזר המנכ"ל נהלים לגבי חובת הדיווח למשטרה עבור אנשי חינוך הנתקלים במצבים של מעשה מגונה בפומבי, התנהגות של סחיטה באיומים ובמצבים של פגיעה מינית בין תלמידים מחוץ למסגרת החינוכית.⁴ הסיבה לכך נעוצה בראייה כוללת של טובת התלמידים, שכן השלכות הפגיעה עלולות להיות קשות גם אם העבירה אינה מחייבת דיווח על פי חוק.

בכל מקרה, בין שהעבירה מחייבת חובת דיווח מכוח החוק ובין שחובת הדיווח היא מכוח נהלי חוזר המנכ"ל, על צוות בית הספר חלה חובת התארגנות מערכתית לטיפול במקרים מושאי הדיווח. על מנהל בית הספר לזמן ועדה בין-מקצועית שבה שותפים אנשי צוות מתוך בית הספר ואנשי מקצוע השייכים למערכת החינוך אך אינם כפופים למנהל בית הספר. תפקידה של הוועדה הוא ללמוד את פרטי המקרה ולהתאים דרכי טיפול לכל האוכלוסיות המאותרות, הן ברמת הפרט והן ברמה המערכתית. הקו המנחה של הוועדה הוא הגנה ומחויבות לתלמיד הנפגע וגם לתלמיד הפוגע וכן לאוכלוסיות נוספות בבית הספר בהתאם לצורך, כגון: תלמידים נוספים, מורים, הורים והקהילה עצמה.

2 "התמודדות מערכת החינוך עם פגיעה מינית של תלמידים בתלמידים" חוזר מנכ"ל משרד החינוך התשס"א (א) (1999) (להלן: חוזר המנכ"ל).

3 ס"ח 226 (להלן: חוק העונשין).

4 לעיל ה"ש 2, ס' 3 לחוזר המנכ"ל.

ג. הבעייתיות והדילמות העולות ביישום חובת הדיווח

1. בעיית תיוג הקטין הפוגע כעברייני צעיר

סעיף 368ד לחוק העונשין,⁵ המבטא תפישה טיפולית-שיקומית של קטין הזקוק לעזרה, להתייחסות ולטיפול, הוא החוק המנחה לאורך כל הדרך, מתווה את כיוון הפעולה ומבסס את חשיבות הדיווח.

הבעיה מתגברת כאשר מדובר בפוגע שהוא קטין הנמצא מתחת לגיל האחריות הפלילית, גיל 12.⁶ נשאלת השאלה אם יש צורך לדווח גם על מעשיו של הקטין הפוגע.⁷ הנושא הוכרע בבג"ץ,⁸ שם נקבע כי גם כאשר הקטין הינו מתחת לגיל האחריות הפלילית חלה החובה לדווח אודות מעשיו.⁹ הדבר יוצר מציאות מעניינת שבה הפגיעה עצמה אינה נחשבת לעבירה עקב חסינות גילו של הקטין הפוגע, ואילו אי הדיווח אודות מעשיו ייחשב לעבירה. על כל פנים, המשטרה במקרה כזה מנהלת "כרטסת מעקב קטין" לקטינים שהתיק בעניינם נסגר משום שגילם מתחת לגיל האחריות הפלילית. כרטסת זו מבוערת בהגיע הקטין לגיל 18.¹⁰ הליך זה מאפשר למנוע רישום פלילי לקטין ואת תיוגו כעברייני, וכך לאפשר לו לחזור למוטב ביתר קלות.

נוסף לכך, גם ללא הרישום הפלילי, עולה החשש לתיוגו של הקטין כעברייני ולהשפעת התיוג על עתידו. במקרה שהתלמיד הפוגע הוא תלמיד מצטיין, יפגע הדיווח בתוכניותיו העתידיות, לדוגמה: קורס טיס, תעודת בגרות, לימודי משפטים, וכד'. מכאן עולים טיעונים, כגון: "זה קרה פעם אחת, הוא אמנם מעד, אך יגדל ויתבגר"; "אסור לקלקל לו את העתיד"; "במסגרת אחרת יפחתו סיכוייו להצליח בבחינות", וכיו"ב. החשש מפני תיוג הוא חשש מציאותי המחייב את המערכת לשקול את ניהול התערבותה במעשי הקטין הפוגע מתוך ראייה של טובתו שלו, של טובת הנפגע ושל כל אוכלוסיית התלמידים.

5 סעיף חובת הדיווח בחוק העונשין.

6 ס' 134 לחוק העונשין (הגנת הקטינות).

7 ביום 31.5.2007 נכנס לתוקפו תיקון לחוק העונשין (תיקון מס' 94), התשס"ז-2007, ס"ח 316), המרחיב את חובת הדיווח גם למקרים של עבירת מין הנעשית על ידי בן משפחה, שהוא בן פחות מ-18 שנה, כלפי קטין אחר. עם זאת, התיקון אינו חל על פוגעים קטינים במוסדות חינוך.

8 בג"ץ 7374/01 פלונים נ' מנכ"ל משרד החינוך, פ"ד נז(6) 529 (2003).

9 ראו גם: ס' 2.6 לחזור המנכ"ל, לעיל ה"ש 2, שם נקבע כי הדיווח יהא לפקיד הסעד בהתאם להנחיות חוזר המנכ"ל.

10 ראו: מאיר-דב ברקוביץ' "היבטים משטרתיים של חקירת פגיעות והתעללות בילדים" התעללות והזנחה של ילדים בישראל 209, 250-251 (דבורה הורוביץ, יורם בן-יהודה ומאיר חובב עורכים, התשס"ז).

הוועדה הבין-מקצועית בבית הספר מהווה, אפוא, מסגרת מתאימה להעלאת החששות, הקשיים והדילמות של הצוות, ובה נערכים לדרכי התמודדות: בדיקת המקרה על כל היבטיו, חיפוש אחר מענה טיפולי לקטין הפוגע, העברתו לכיתה או למסגרת אחרת, השגחה קבועה עליו, התאמה של תכנית לימודים חלופית בעבורו, ועוד. מחויבותה של מערכת החינוך היא כלפי כלל תלמידיה, הנפגעים והפוגעים.

2. מסגרת חובת הדיווח במערכת החינוך

בעיה נוספת נמצאת בהיקף חובת הדיווח במסגרת החינוכית. האם חובת הדיווח חלה על עבירה הנעשית בקטין במוסד החינוכי בלבד או שמא היא חלה גם על עבירה הנעשית בו כאשר הוא מחוץ למסגרת החינוכית?

סעיף 368ד(ד) לחוק העונשין קובע את חובת הדיווח במוסדות חינוך: "נעברה בקטין או בחסר ישע הנמצא ... במסגרת חינוכית ... עבירת מין ... או עבירת התעללות ... חובה על מנהל או איש צוות במקום כאמור, לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה" (ההדגשה אינה במקור – ש' צ' וב' ר').

פרשנות רחבה לסעיף החוק תביאנו לומר כי חובת דיווח חלה על עבירות הנעשות בקטין בכל מקום, כל עוד הקטין לומד במערכת החינוך, גם כאשר אין הוא שוהה פיסי במוסד החינוכי. מאידך גיסא, ניתן גם לפרש זאת באופן מצומצם יותר ולומר כי מדובר רק בקטין הנמצא פיסי בין כותלי המוסד החינוכי בעת ביצוע העבירה. בסופו של דבר, בפועל, קיבל הסעיף פרשנות מצומצמת על ידי הוועדה שכתבה את חוזר המנכ"ל (בראשות המשנה ליועץ המשפטי לשעבר, הגב' יהודית קארפ).¹¹ לאור כל זאת, נשאלת השאלה אם זו אכן טובת הקטין.

בפרשנות מצומצמת זו יש מן הבעייתיות. נמחיש זאת בעזרת מכתב שכתב ילד בכיתה ה' למחנכת שלו במוסד הלימודים. במכתב, תיאר הילד כי הוזמן על ידי בן כיתתו לשחק עימו אחר הצהריים בביתו. ההזמנה כללה הצעה לשחק במשחק בעל אופי מיני. הילד סירב בתחילה, ורק לאחר שהילד המזמין חזר על הצעתו, נעתר כותב המכתב להזמנה והגיע לשחק עם הילד המזמין בביתו. במהלך שהותו בבית החבר, לאחר שצפו יחדיו בטלוויזיה ובעת שהותו בשירותים, חדר הילד המזמין לפי הטבעת של המוזמן (בניגוד לרצונו).

כאמור, על פי הפרשנות המצמצמת, היות שהילדים לא שהו באותה עת בין כותלי המוסד החינוכי אלא בביתו הפרטי של אחד מהם, אין המקרה מקים חובת דיווח. אם ההורים לא ידווחו, ייתכן שהמקרה לא ייחקר, פקידי הסעד לא יהיו מעורבים – וכתוצאה מכך, הילדים לא יקבלו את העזרה ששניהם זקוקים לה. אם כן, כיצד מתמודדים עם מקרים מסוג זה?

11 חוזר המנכ"ל, לעיל ה"ש 2.

משפחה במשפט ג-ד התשס"ט-התש"ע לדיווח או לא לדווח – זו השאלה: רב-שיח בעניין חובת הדיווח במערכות ציבוריות שונות ובקרב הציבור הרחב

כאמור, לפי נהלי משרד החינוך,¹² ישנם שני מקרים שבהם קמה, בכל זאת, חובת דיווח למרות שהפגיעות נעשו מחוץ לכותלי בית הספר:

1. כאשר הורי הקטין הנפגע אינם מגישים תלונה במשטרה אודות הפגיעה בילדם.
2. כאשר הפוגע מהווה סיכון לעצמו ולאחרים.

הדיווח צריך שיעשה לפקיד הסעד שהרי מדובר בילד בסיכון אשר אינו מקבל מענה וטיפול הולם.¹³ ברוב המקרים, עובד צוות בית הספר בשיתוף פעולה עם פקיד הסעד בדרכי הטיפול בקטין.

במקרים אלה מתנגשת התפישה המשפטית עם התפישה הטיפולית-השיקומית, כאשר, לעתים, יש צורך לטפל בילדים עוד לפני סיום החקירה. במצב כזה, קשה להרחיק את הפוגע מכותלי בית הספר כשעדיין לא הוכח שהוא אכן פגע. גם בנסיבות כאלה יש צורך ב"הידברות" בין הערוץ המשפטי לבין הערוץ הטיפולי. לדוגמה: הפרדה בין הפוגע והנפגע לבין הנפגע כפתרון ביניים לפני הוצאתו של התלמיד הפוגע מבית-הספר; הצבת שמירה על התלמיד החשוד כפוגע; או – במקרים אחרים – מתן טיפול נפשי לתלמיד למרות שחקירתו עדיין לא נתבצעה, תוך כדי הימנעות מהתייחסות לפרטי המקרה.

3. טיפול בו זמני בפוגע וגם בנפגע

לפעמים, על הגורמים המוסמכים בבית הספר לטפל בו-זמנית בפוגע ובנפגע, דבר שמעמיד אותם בפני דילמות לא-פשוטות. ההמלצה היא שאנשים שונים מקרב אנשי הצוות יטפלו בפוגע ובנפגע. אולם במציאות הבית-ספרית, הדבר אינו אפשרי תמיד, שכן ייתכן כי לשני התלמידים יש מחנכת, יועצת ופסיכולוגית משותפות. מציאות זו מעלה שאלות בדבר מידת הנאמנות, ההזדהות והמסוגלות של הגורמים המטפלים להעמיד את עצמם לרשות התלמידים.

4. העומס המוטל על פקידי הסעד

קושי נוסף ביישומה של חובת הדיווח נעוץ בעומס המוטל על כתפיו של פקיד הסעד שאינו מאפשר לו לקחת תמיד חלק בישיבות הבין-מקצועיות הנוגעות לפגיעה מינית בין תלמידים. נוכחותו של פקיד הסעד היא חשובה הן בשל זווית הראייה הייחודית שלו והן משום שהוא עשוי להוות גורם מסייע ומדרבן בהתערבות הטיפולית.

12 ס' 3.2 לחזור המנכ"ל, לעיל ה"ש 2.

13 יוער כי אם הפוגע אינו בגיל החסינות הפלילית, היינו מעל גיל 12, היא הדיווח למשטרה.

ד. הדיווח על פגיעות בתוך המשפחה

בעיה נוספת וקשה היא סוגיית הדיווח אודות פגיעות בתוך המשפחה. ההנחיות בדבר החשש להתעללות בחסרי ישע מעוגנות בחוזר המנכ"ל מספטמבר 1997.¹⁴ חוזר זה מסדיר את חובת הדיווח במקרה שבו מתעורר חשש כי קטין נפגע על ידי האחראי עליו. החוזר מיישם את החוק ומוסיף הנחיות נוספות המתאימות למערכת החינוך.¹⁵ כיום, כ-60% מהדיווחים אודות פגיעות בתוך המשפחה באים דווקא מתוך מערכת החינוך, דבר היוצר קשיים רבים, ובהם הפגיעה הקשה בקשר של ההורים עם סגל בית הספר שקשה לשקמו. כאשר הדיווח הוא בגין הורה פוגע, כועס ההורה על בית הספר מכיוון שהמידע יצא ממנו. נוסף לכך, לעתים, ניתן לראות בגנים, ובמיוחד בגנים הפרטיים, התאגדות של הורים נגד גננות מדווחות, דבר העלול לפגוע בפרנסת הגננות ובשל כך עלול להרתיע את הגננות מלדווח.

משרד החינוך פועל למתן מענה לצוותים החינוכיים תוך כדי היעזרות בכל הגורמים העוסקים בכך: המערכת לאכיפת החוק, שירותי הסעד, מערכת הבריאות ועמותות לעזרה בטיפול בילדים ובנוער במצוקה. מדריכי היחידה למניעת התעללות בילדים בשירות הפסיכולוגי-הייעוצי של משרד החינוך¹⁶ מלווים את צוות החינוך ומנחים אותו כיצד להתנהל באירוע של פגיעה בתלמידים. נוסף לכך, הם מנחים את הצוותים בעבודת חינוך-מניעתית על פי התכנית ל'כישורי חיים' הנלמדת בבתי הספר.¹⁷

- 14 "מניעת התעללות בקטינים ובחסרי ישע" חוזר מנכ"ל משרד החינוך חוזר מיוחד א (1997). הערת מערכת: מאז תאריך הכנס (ראו בה"ש הפותחת מאמר זה) בוטל חוזר זה בעקבות תיקון מס' 94 לחוק העונשין (לעיל ה"ש 7). כעת מעוגנות ההנחיות בחוזר הבא: "חובת הדיווח על עברה בקטין על פי חוק וחקירת תלמידים כקורבנות וכעדים" חוזר מנכ"ל משרד החינוך התשס"ט/3(ב) (2008).
- 15 בהמשך לה"ש 14 לעיל, החוזר החדש מוסיף חובת דיווח אודות עבירות מין שנעשו בתלמיד קטין בידי בן משפחה מתחת לגיל 18. חוזר זה נוגע בשאלה בדבר חובת הדיווח באופן כללי, אך מדגיש במיוחד את חובת הדיווח על אודות עבירה הנעשית על ידי מבוגר אחראי על קטין או על ידי בן משפחתו שהוא מתחת לגיל 18.
- 16 השירות הפסיכולוגי-ייעוצי (להלן: שפ"י) הינו אגף במשרד החינוך, התרבות והספורט, שתפקידו להעניק שירותים פסיכולוגיים ושירותי ייעוץ חינוכי לתלמידים, להורים ולאנשי החינוך המועסקים במערכת. מטרתו של השירות הפסיכולוגי הוא לקדם את התפתחותו של כל תלמיד ותלמיד ולדאוג למיצוי הפוטנציאל החבוי בו.
- 17 בהתאם לס' 9.4-9.7 בחוזר הוראות הקבע "הפעלת שעת כישורי חיים במערכת" חוזר מנכ"ל משרד החינוך התשס"ט/3(א) (2007), תופעל מעתה והלאה התכנית "כישורי חיים" הכוללת הצעה מובנית לשיחות עם תלמידים. התכנית מתמקדת בפיתוח כשירות רגשית-חברתית של תלמידים ובחיווק יכולותיהם להשתמש במשאבים פנימיים וחיצוניים בהתמודדות עם סוגיות התפתחותיות ועם מצבים שונים. התכנית כוללת, בין היתר, הנחלת ידע, הבהרת ערכים ופיתוח כישורים בנושאים,

משרדי החינוך, הבריאות והרווחה ובגיבוי עמותת "אשלים"¹⁸ שותפים יחדיו בתכנית למתן מענה טיפולי הולם לילדים שנחשפו לפגיעה מינית וכן לבני משפחותיהם. התכנית מתמקדת בהכשרה ובהדרכה של מטפלים, בהקמת פורומים קהילתיים, והוועדות המקומיות אשר מקבלות פניות בגין פגיעות בילדים, מפנות לטיפול ועוקבות אחר התקדמותו. לרכזים הפסיכולוגים, השייכים ליחידה למניעת התעללות בילדים בשפ"י, יש תפקיד מהותי בתכנית ובמיוחד בליווי הוועדות המקומיות.

ה. סיכום

במסגרת החינוך השונות מתרחשים מקרים של פגיעות בקטינים. הפגיעות מתרחשות גם מחוץ למסגרת החינוכית של הילד. נוסף לפגיעות מיניות הנעשות בקטינים על ידי מבוגרים, רבות הן הפגיעות בקרב ילדים הנעשות על ידי ילדים אחרים. לעתים קרובות, מהווה איש החינוך דמות שהילד בוטח בה ומרגיש נוח לספר לה את סיפורו.

במערכת החינוך קיימות דרכים שונות להתמודדות עם פגיעות בקטינים הבאות לידי ביטוי בשני הערוצים, המשפטי והטיפולי. נוסף לחזורי המנכ"ל המחייבים את אנשי החינוך בחובת הדיווח, קיימים גם מערכי הכשרה, ימי עיון, חומרי הסברה ותכניות מניעה אשר פותחו בשפ"י ושמטרתם להגביר את התודעה למאפייני התופעה ולהעניק למורים ולתלמידים, כאחד, כלים להתמודדות עימה. בשנים האחרונות הנהיגה מערכת החינוך שבוע מודעות מיוחד, "שבוע מערכת החינוך נגד אלימות מינית"¹⁹. במהלך שבוע זה, עולה הנושא לקדמת הבימה במסגרות החינוך באמצעות דיונים, הצגות, עבודה עם תלמידים, עבודה עם מורים, פעילות בשיתוף ההורים, ובאמצעות כלים נוספים בהתאם לשיקוליה של כל מסגרת חינוכית.

כגון, זכויות ילדים, מיניות, מגדר, משפחה, מניעת התנהגויות סיכון, מניעת אלימות והצקה מילולית, פיסית ומינית, ועוד.

18 "אשלים" – העמותה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים ולבני נוער בסיכון ומשפחותיהם, הוקמה בשנת 1998 (www.ashalim.org.il). נציין כי החל משנת 2009 עבר ניהול השותפות הבין-ארגונית למשרד הרווחה.

19 במהלך שבוע זה מתבקשים בתי הספר לקיים פעילויות בכיתות, שבהן הועלו שאלות ערכיות הנוגעות להתנהגות מינית, וניתן לתלמידים מידע רלוונטי בנושא, המותאם לגיל ולצרכים על פי השלב ההתפתחותי שבו הם מצויים. ראו גם דו"ח אודות הפעילות בבתי הספר במסגרת שבוע מערכת החינוך נגד אלימות מינית: יעקב אזרחי, אילן רוזיני, נטע עובדיה וברקת הנלה הפעילות בבתי הספר במסגרת שבוע מערכת החינוך נגד אלימות מינית – דו"ח מסכם (2007), <http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/E6B9DF2A-387B-4F3C-BA80-316F5F7C09DC/106345/duachmesacem.pdf>

נוסף לכך, הכשיר שפ"י בעשור האחרון למעלה מ-500 פסיכולוגים חינוכיים למתן מענה טיפולי לתלמידים שנפגעו מינית. לאחרונה, הוחל גם בהכשרת פסיכולוגים למתן מענה טיפולי לתלמידים בעלי התנהגות מינית פוגעת. נראה כי שילוב נכון בין מערכות ונהלים לבין דיווח אודות עבירות של פגיעה מינית, העברת תכניות מניעה חינוכיות ומתן מענה טיפולי מתאים לנפגעים ולפוגעים, יביא להפחתת המקרים הללו בתוך המסגרת החינוכית ולהגברת ההגנה על הילד מפני פגיעות עתידיות.

ב. חובת הדיווח במערכת הבריאות

מאת

נירית פסח*

- א. פתיחה
- ב. חובת הדיווח החלה על אנשי מערכת הבריאות עובר לתיקון החוק ולאחריו
- ג. נתונים על היקף איתורם של קטינים נפגעי אלימות במשפחה דרך מערכת הבריאות
- ד. הבעייתיות והדילמות ביישומה של חובת הדיווח במערכת הבריאות
- ה. דרכים לקידום איתור דיווח
- ו. סיכום

א. פתיחה

התעללות והזנחה טומנות בחובן תוצאות חמורות וישירות על בריאותם הגופנית והנפשית של ילדים. הדברים אמורים במיוחד כאשר הפגיעה מתרחשת במסגרת המשפחה. תוצאותיה של פגיעה המתרחשת בתוך התא המשפחתי עלולות להגיע עד כדי נכות ומוות.

למערכת הבריאות תפקיד מהותי וייחודי בכל הקשור למניעת התופעה והחמרתה, וזאת בכלים העומדים לרשותה לאיתור, לזיהוי ולטיפול בנפגעים הקטינים. מערך שירותי הבריאות בישראל מורכב מרשת של תחנות לבריאות הציבור, מרפאות ובתי

* נירית פסח, לשעבר מנהלת המחלקה לעבודה סוציאלית ברפואה הכללית, השירות הארצי לעבודה סוציאלית, משרד הבריאות.

משפחה במשפט ג-ד התשס"ט-התש"ע לדווח או לא לדווח – זו השאלה: רב-שיח בעניין חובת הדיווח במערכות ציבוריות שונות ובקרב הציבור הרחב

חולים בפריסה ארצית. הוא כולל את שירותי המניעה ("טיפות החלב" ושירותי הבריאות לתלמיד) וכן את שירותי הטיפול והשיקום בתחום הרפואה הכללית ובריאות הנפש. מועסק בו מספר רב של מטפלים ממקצועות הרפואה, הסייעוד, המקצועות הפרה-רפואיים (פיזיותרפיה, ריפוי בעיסוק וקלינאות תקשורת) והמקצועות הפסיכו-סוציאליים (עובדים סוציאליים רפואיים ופסיכולוגים). מעצם מהותה, מערכת הבריאות הינה מערכת אוניברסלית, לא סטיגמטית, הפוגשת את כל ילדי המדינה, מכל המגזרים, ברצף התפתחותם מלידה ועד בגרות. זו גם המערכת היחידה בעלת הרשאה חברתית וחוקית לביצוע בדיקות גופניות, התפתחותיות ונפשיות לקטינים.

לא מקרה הוא כי את המושג "תסמונת הילד המוכה" (*The Battered Child Syndrome*), טבע לראשונה, בשנת 1962, רופא ילדים מדנוור, בשם ד"ר הנרי קמפה,²⁰ שהיה ער לסימנים הקליניים הייחודיים המעידים על התעללות בילדים. סימנים אלה ניתנים לזיהוי בעיקר על ידי אנשי הרפואה, וקיומם מהווה ראיה לאפשרות שנעשתה פגיעה מכוונת בקטין.

ב. חובת הדיווח החלה על אנשי מערכת הבריאות עובר לתיקון החוק ולאחריו

ההיערכות המוסדית של מערכת הבריאות בישראל לאיתור קטינים נפגעי התעללות והזנחה, זיהויים והטיפול בהם, הקדימה את החוק. ההנחיה המחייבת הראשונה בנושא הדיווח, שהופנתה למערכת הבריאות בישראל, הופצה בשנת 1985, בחוזר מנכ"ל משרד הבריאות שעסק באיתור, בזיהוי ובטיפול בילדים מוכים בבתי החולים.²¹ החוזר נועד להעלות את מודעותם של הצוותים הרפואיים לקיומה של התופעה והוא מצביע על החובה שיש לאנשים במקצועות הבריאות לאתרה ולזהותה. החוזר הטיל חובה על כל בית חולים למנות צוות ייעודי רב-מקצועי אשר יכלול רופא ילדים בכיר, אחות מפקחת ילדים ועובדת סוציאלית רפואית לטיפול ב"ילד המוכה" המאותר בבית החולים. כמו כן, הורה לערב במקרים אלה את פקיד סעד (מתוקף חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960)²² לצורך הגנה על הילד.

20 Henry C. Kempe, Frederic N. Silverman, Brandt F. Steele, William Droegemueller & Henry K. Silver, *The Battered-Child Syndrome*, 181(7) JAMA 17 (1962).

21 "איתור זיהוי וטיפול בילד המוכה בבתי החולים" חוזר שירותי אשפוז – משרד הבריאות (1985).

22 ס"ח 311.

הוראה נוספת המחייבת את מערכת הבריאות, עוד בטרם חקיקת החוק, היא תקנות בריאות העם (הודעה על חשש לאלימות), התשל"ו-1975.²³ הוראה זו, המחייבת את בתי החולים בלבד, קובעת חובת הודעה למשטרה בכל מקרה של אדם "פצוע, חסר הכרה או מת" המגיע לבית החולים ויש חשש סביר שהיה מעורב במעשה אלימות. חובת הדיווח מוטלת על האחראי על קבלת חולים, דהיינו, רופא או אחות, המוסמכים באותה שעה להחליט על קבלת חולים לטיפול, בין לטיפול אמבולטורי ובין לאשפוז. חובת דיווח זו מתייחסת הן כלפי הנפגע והן כלפי התוקף והיא אינה מוגבלת, במקרה של קטינים, לפגיעות על ידי אחראי בלבד, כפי ההסדר שנקבע בחוק העונשין.

תיקון מס' 26 לחוק העונשין, משנת 1989,²⁴ הטיל חובה מפורשת על אנשי מקצועות הבריאות בשירותי האשפוז ובקהילה לדווח לפקיד הסעד או למשטרה אודות כל מקרה שבו קיים יסוד סביר לחשוב כי נעברה עבירה בקטיין או חסר ישע. העובר על הוראה זו דינו מאסר שישה חודשים.²⁵ החוק מפרט את כל מקצועות הבריאות שעליהם חלה חובת הדיווח: "רופא, אחות, עובד סוציאלי, פסיכולוג, או עוסק במקצוע פרה רפואי". חובה מפורשת זו מודגשת אל מול בעלי מקצועות חשובים אחרים הפוגשים ילדים במהלך תפקידם, אשר אינם מוזכרים במפורש בחוק, כגון: אנשי חינוך (גננות, מורים),²⁶ אנשי דת, עורכי דין, ועוד.

הנחיות לגבי דרכי יישום החוק במערכת הבריאות הופצו בשנת 1990 בחוזר מנכ"ל משרד הבריאות בנושא: "טיפול בנפגעי אלימות במשפחה, ניצול מיני והזנחה של קטינים וחסרי ישע".²⁷ החוזר, המתייחס לכלל המסגרות והמקצועות בתחום הבריאות, מגדיר את חובת הדיווח ומפרט את דרכי הטיפול עם התעוררות החשד. על בסיס נוהל-אב זה פורסמו נהלים פנימיים על ידי ראש שירותי בריאות הציבור ועל ידי כל קופות החולים.

מנכ"ל משרד הבריאות מינה בשנה זו ועדת היגוי ארצית בנושא: אלימות במשפחה. מדובר בוועדה מוסדית מייעצת, שחברים בה נציגים ממגזרי הבריאות וממקצועות הבריאות השונים. תפקידה – לבחון את תופעת האלימות במשפחה בממשקים עם מערכת הבריאות ולקדם את הטיפול בנושא, בראייה ארצית. בעזרת הוועדה, החל בפעם

23 ק"ת 299.

24 חוק העונשין (תיקון מס' 26), התש"ן-1989, ס"ח 90.

25 ס' 368ד(ב) לחוק העונשין.

26 שם מצטמצמת החובה לגבי הנעשה במוסד החינוכי עצמו, אף שקיימת אפשרות אחרת לפרשנות.

ראו לעיל, צימרמן וריטבו, בעמ' 406-407.

27 "טיפול בנפגעי אלימות במשפחה, ניצול מיני והזנחה של קטינים וחסרי ישע" חוזר מנכ"ל משרד הבריאות 20/90 (1990).

משפחה במשפט ג-ד התשס"ט-התש"ע לדווח או לא לדווח – זו השאלה: רב-שיח בעניין חובת הדיווח במערכות ציבוריות שונות ובקרב הציבור הרחב

הראשונה גם תהליך מסודר של איסוף נתונים מבתי החולים. ובשנים האחרונות גם מקופות החולים, בדבר איתור הנפגעים ואיפיונם.

בשנת 2003 הופצו חוזרי מנכ"ל מורחבים ומפורטים²⁸ נוספים המנחים את הצוותים הרפואיים בדבר הליכי האיתור והזיהוי; דרכי הבירור וביצוע האבחנה המבדלת לחשד להתעללות או להזנחה; הנחיות להצלבת מידע בין בתי חולים, וזאת בשל הנטייה של משפחות פוגעות להסתיר את הפגיעה החוזרת בילד באמצעות פנייה לקבלת טיפול בבתי חולים שונים; הנחיות לגבי הדרכים להעברת מידע בין הגורמים הרפואיים המטפלים בקטין באשפוז ובקהילה; הנחיות לגבי אופן הדיווח כנדרש בחוק והעברת מידע למשטרה ולפקיד הסעד; הנחיות לגבי אופן התיעוד ושימור הראיות והנחיות לגבי דרכי הטיפול בקטינים, שלגביהם התעורר חשד סביר לפגיעה אפשרית, שחרורם וההגנה עליהם.²⁹

חוזרי המשרד קובעים כי יש למנות ועדה קבועה לנושא האלימות במשפחה בכל אחד מבתי החולים, בלשכות הבריאות המחוזיות והנפתיות, במחוזות קופות החולים ובמרפאות בריאות הנפש. במסגרת הוועדה תפעל תת-ועדה מקצועית לנושא הטיפול בקטינים נפגעי אלימות במשפחה. הוועדה מורכבת מרופא פדיאטר מומחה (כיושב ראש), מאחות ומעובד סוציאלי רפואי (כמרכז הוועדה). מומלץ לצרף פסיכיאטר או פסיכולוג כחבר קבוע בוועדה. תפקידי הוועדה: לשמש גורם מייעץ לצוותים הרפואיים בתהליך הזיהוי, הטיפול, הדיווח, השחרור והמעקב של נפגעי אלימות במשפחה; להבטיח את יישומה של חובת הדיווח כנדרש בחוק ובנוהל; לקיים דרכי עבודה משותפות עם שירותי הקהילה ולפתחן; לקיים תוכניות הדרכה והכשרה לעובדי הארגון; לפתח תוכניות למניעה, לזיהוי ולאיתור מוקדם; ליזום ולהפעיל כלים להבטחת איכות; לרכז נתונים לניטור התופעה בהיבטיה הבריאותיים בארגון/מחוז; לייעץ להנהלת הארגון בתחום זה. החוזר קובע כי על הוועדה להתכנס לפחות אחת לרבעון ולדווח להנהלת הארגון לפחות פעמיים בשנה.

28 על בסיס הניסיון המצטבר והמלצותיה של ועדת בדיקה של משרד הבריאות שפעלה לחקירת אירוע של כשל בזיהוי קטין נפגע התעללות.

29 "העברת מידע בין מוסדות רפואיים לאיתור וזיהוי קטינים נפגעי אלימות במשפחה" חוזר מנכ"ל משרד הבריאות 20/03 (2003); "איתור זיהוי וטיפול בקטינים נפגעי התעללות והזנחה" חוזר מנכ"ל משרד הבריאות 25/03 (2003); "נוהל טיפול בנפגעי/ות תקיפה מינית" חוזר מנכ"ל משרד הבריאות 24/03 (2003); "מינוי ועדות קבועות לנושא אלימות במשפחה, ניצול מיני והזנחה של קטינים וחסרי ישע" חוזר מנכ"ל משרד הבריאות 26/03 (2003); "בדיקות רפואיות משפטיות לנפגעי עבירה על ידי המכון הלאומי לרפואה משפטית בבי"ח וולפסון" חוזר מינהל רפואה 3/04 (2004).

דרכי ההטמעה ויישומם של נהלים אלה נבדקים מכוח הבקורות הנערכות על ידי מינהל הרפואה, האגף לרפואה כללית, בכל בתי החולים הכלליים ובכל מחוזות קופות החולים. נוסף לכך, ערך משרד הבריאות לאחרונה מבדק איכות אשר בדק לעומק את היערכותם בנושא של בתי החולים ושל הקופות. ממצאי המבדק והבקורות יסייעו לשיפור האיתור והדיווח ולהעמקתם.

השירות הארצי לעבודה סוציאלית במשרד הבריאות מונה כאחראי לריכוז הנושא ולהובלתו במערכת.³⁰ פעילות רבה מתבצעת להעלאת המודעות והמחויבות של הצוותים הרפואיים לנושא, לפיתוח ידע ומיומנויות, להגדרת דרכי האבחון והטיפול ולקידום דרכי העבודה בממשקים בין הבריאות לבין מערכות וארגונים שותפי תפקיד. השאיפה היא כי כל מטפל במערכת הבריאות יידע לאתר ולזהות את התופעה, יכיר את הוראות החוק והנוהל ויידע כיצד לפעול עם התעורר החשד.

ג. נתונים על היקף איתורם של קטינים נפגעי אלימות במשפחה דרך מערכת הבריאות

החל משנת 1992 מרכז משרד הבריאות נתונים ארציים על נפגעי אלימות במשפחה המאותרים בבתי החולים הכלליים, ובשנים האחרונות גם בקופות החולים. הנתונים מתפרסמים מדי שנה בשנתון הסטטיסטי "ילדים בישראל".

כך לדוגמה: בשנת 2003³¹ אותרו על ידי 28 בתי חולים כ-2,300 נפגעים קטינים מההווים (יחד עם הדיווח משירותי הבריאות בקהילה) כ-10% מהדיווחים המועברים לפקיד הסעד. בשנים 2005-2006 חלה ירידה בשיעור האיתור, והדיווח ממערכת הבריאות עמד על 1,917 מקרים בלבד. משנת 2007, ניכרת עלייה ניכרת, כאשר בשנת 2008 דווח על 2,716 נפגעים קטינים, מתוכם 2,183 (80.3%) מבתי החולים ו-533 (19.7%) מקופות החולים. דיווחים אלה מהווים כ-6% בלבד מכלל הדיווחים לפקיד הסעד בשנה זו.

הנתונים מעידים על כך כי עוד רבה הדרך להטמעה מלאה של בדיקת החשיפה להתעללות וההזנחה כחלק בלתי נפרד מהאבחנה המבדלת ומהטיפול הרפואי בכל קטין במדינה.

30 הוקמה מחלקה לטיפול באלימות במשפחה ותקיפה מינית בראשותה של הגב' דבורה איציק.
31 הנתונים העדכניים למועד הכנס, נשוא דברים אלה, התייחסו לשנת 2003.

ד. הבעייתיות והדילמות ביישומה של חובת הדיווח במערכת הבריאות

מחקרים שונים והניסיון שהמצטבר בארץ ובעולם מצביעים על הדילמות ועל הקשיים העיקריים המשפיעים על היקף האיתור והדיווח על ידי מטפלים במקצועות הבריאות:

1. היעדר חובת הכשרה לקידום ידע ומיומנויות: החוק אמנם קבע חובת דיווח החלה על אנשי מקצועות הבריאות, אך לא קבע, במקביל, חובה להכשירם לזיהוי התעללות בקטינים, כנהוג לדוגמה באנגליה. עד כה, נכלל הנושא כדבר שבחובה לתוכנית הלימודים בכל בתי הספר לסייעוד. כמו כן, יש הוראה בחוזר מנכ"ל משרד הבריאות, מנובמבר 2003, להכשיר את צוותי המחלקות לרפואה דחופה בבתי החולים הכלליים לזיהוי ילדים במצבי סיכון ולטיפול בהם.³² בפעילות המתבצעת ברמה הארצית ובמוסדות הבריאות השונים ניתן דגש רב לפיתוח כלים ותוכניות הכשרה לרופאים, לאחיות ולשאר המטפלים בבריאות. משרד הבריאות, בשיתוף עמותת "אשלים",³³ פיתח ערכת הדרכה לבתי החולים וערכה נוספת המותאמת למטפלים בשירותי הבריאות בקהילה. בשנתיים האחרונות, הוכשרו מנחים להטמעת הנושא מקרב הרופאים, האחיות והעובדים הסוציאליים הבריאותיים של קופות החולים, ונערכו קורסים רבים להכשרת הצוותים בשטח.

כמו כן, משרד הבריאות מפעיל בשנים האחרונות תוכנית ייחודית בנושא במרכז הארצי לסימולציות רפואיות (מ.ס.ר.) שבמרכז הרפואי ע"ש שיבא. ההכשרה שמה דגש על פיתוח ידע ומיומנויות לזיהוי קטינים נפגעי התעללות והזנחה ולדרכי התקשורת עם ההורים במהלך התעוררות החשד וביצוע האבחנה המבדלת. עד כה נטלו בה חלק רופאים רבים מהאשפוז ומהקהילה, ולאחרונה גם אחיות ועובדים סוציאליים. נוסף לכך, משרד הבריאות, בחסות מכון "חרוב" וקרן שוסטרמן ישראל³⁴ ובשיתוף פרקליטות המדינה, ערך קורס לרופאי ילדים ממרבית בתי החולים בארץ, שנועד להכשירם לביצוע ולתיעוד של בדיקות רפואיות משפטיות בקטינים נפגעי עבירות פיסיות ומיניות.

נערכה הכשרה לחברי ועדות האלימות המובילים את הנושא במסגרות השונות ומתוכנן קורס ייעודי מעמיק לעובדים הסוציאליים הרפואיים מרכזי הוועדות. עם זאת, נכון להיום, הנושא אינו נלמד כקורס חובה בבתי הספר לרפואה, בהתמחויות השונות ברפואת ילדים ומתבגרים, וגם לא בבתי הספר למקצועות הפרה-

32 ראו: ס' 9, חוזר מנכ"ל משרד הבריאות 24/03, לעיל ה"ש 29.

33 לעיל ה"ש 18.

34 קרן שוסטרמן-ישראל בירושלים, מיסודה של משפחת שוסטרמן, פועלת, בין היתר, לקידום יוזמות לטובת ילדים קרבנות התעללות והזנחה חמורה. www.schusterman.org.

רפואיים. כן אין חובה לבצע ריענון ידע ועדכון ידע תקופתי לצוותים הרפואיים המטפלים בילדים.

2. חשש מפגיעה ביחסי "רופא-חולה" עקב הדיווח: מערכת הבריאות מתמודדת עם סוגיית שיתוף המידע בנוגע לאלימות בכלל, ולאלימות במשפחה בפרט, במגבלות החמורות שמציבה הסודיות הרפואית. למרות שחובת הדיווח גוברת על חובת הסודיות הרפואית המעוגנת בחקיקה,³⁵ הרי שיש במעשה הדיווח משום מצב המעורר דילמה אתית מהותית לעובדי מערכת הבריאות. החוק מחייב דיווח בכל מקרה שבו מתעורר חשד סביר. אך קשה להגדיר "חשד סביר" מהו. פעמים רבות, הממצאים המעוררים את החשד אינם ודאיים והדילמה, אם מוצדק להפר את חובת הסודיות ולדווח, מתחדדת. מעבר להיבט המשפטי יש בעצם הדיווח והפרת החיסיון פגיעה בבסיס האמון שעליו נשען הקשר הטיפולי עם ההורים. קושי זה בולט במיוחד במרפאות הקהילה שבהן יש לרופאי המשפחה יחסי רופא-חולה וקשר נמשך עם ההורים, לרבות עם ההורה הפוגע, הנמשך גם לאחר הדיווח.

נוסף לכך, קיים חשש מצד אנשי מערכת הבריאות, לרבות מצד מעצבי המדיניות בה, כי דיווח לרשויות מטעם אנשי הצוות המטפל בדבר חשד להתעללות ירתיע הורים פוגעים מלהביא את ילדיהם לקבלת טיפול מונע וטיפול רפואי, דבר שעלול להביא לכך שבריאותם והתפתחותם התקינה תיפגענה עוד יותר. כך תוחמר הפגיעה הספציפית בילדים אלה.

3. חשש מטעות ומדיווח שגוי: החוק דורש לדווח על כל מקרה שבו קיים יסוד סביר לחשוב שנעברה עבירה מסוג העבירות המנויות בחוק.³⁶ הוראת החוק אינה מחייבת ודאות ואינה מטילה על המדווח, עובד מערכת הבריאות, את החובה לאשש את החשד עובר לדיווח. במצב זה, קיים סיכוי רב לטעות. במקרים רבים, התמונה הקלינית אינה חד משמעית. ייתכן שיש פגיעה וייתכן שאין פגיעה מכוונת. הסוגיה העיקרית העומדת בפני המטפל הינה: איזו טעות עדיפה – האם לדווח ולטעות בדיווח-סרק כשאין שום פגיעה או לא לדווח ולטעות במצב שבו יש פגיעה בילד? רוח החוק מעודדת דיווח ובדיקה של כל חשד, גם אם יופרך. במערכת הבריאות, בארגוני הבריאות וגם אצל הרופא הבודד יש כיום, מאידך גיסא, מודעות רבה לצורך ב"ניהול סיכונים". דהיינו, קיים חשש מתביעות, מעזיבת מטופלים ומפגיעה במוניטין ובהכנסות.³⁷ נוסף לכך, החוק והסדריו אינם מאפשרים לפקיד הסעד או למשרה להבטיח חיסיון על זהות

35 ס' 19 לחוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996, ס"ח. 327.

36 ס' 368ד(ב) לחוק העונשין.

37 עוד על רפואה מתגוננת, ראו: רונית הראל "מחיר ההתגוננות" זמן הרפואה 14(2) 8 (2004) www.ima.org.il/Ima/FormStorage/Type3/04-09-03_zman.pdf

משפחה במשפט ג-ד התשס"ט-התש"ע לדווח או לא לדווח – זו השאלה: רב-שיח בעניין חובת הדיווח במערכות ציבוריות שונות ובקרב הציבור הרחב

המדווח. כך שהמטפל המדווח חשוף לתגובות קשות, לרבות אלימות מצד ההורים מושאי הדיווח וקרוביהם.³⁸

4. חשש ממעורבות בהליך הפלילי הנלווה לדיווח: הוראת החוק מחייבת נקיטת הליכים פליליים, למעט במקרים שבהם הוחלט בוועדת הפטור שיש נסיבות המצדיקות להימנע מכך.³⁹ חיבור זה שהחוק עושה, בין ההליך הטיפולי להליך הפלילי, מקשה על ההחלטה לדווח. מנקודת מבטו של המטפל, החוק מחייבו לדווח אודות כל חשד ואינו מאפשר לפקיד הסעד למצות את ההליך הטיפולי לפני קבלת החלטה על פתיחה בהליך הפלילי נגד הפוגע. הדילמה של אנשי הרפואה והבריאות בהקשר זה מתחדדת במיוחד באותם מצבים שבהם סבור המטפל כי אין ודאות להתרחשות הפגיעה או כאשר הפגיעה אינה חמורה. לדוגמה: מצבים של הזנחה ברמות שונות, מקרים של אי מסוגלות הורית, אירועים חד פעמיים, אבחנה קלינית שאינה ברורה, ועוד. נוסף לכך, יש לראות הרפואיות משקל רב בהליך הפלילי. הדרישה למתן עדות בכתב מרתיעה את המדווח. כמוה גם הזימון הצפוי למתן עדות בבית המשפט, ההיחשפות לחקירה נגדית והעמידה מול המשפחה בבית המשפט. הכשרת רופאים ייעודיים לתיעוד ולביצוע של הבדיקות הרפואיות המשפטיות הנדרשות להליך הפלילי יש בה כדי לסייע בכך. בבתי החולים נבנתה בשנים האחרונות תשתית ראשונית לכך אך טרם פותחה תשתית דומה במערך שירותי הבריאות בקהילה.

5. הוראות המגבילות את דרכי ההתערבות והתקשורת עם הקטין ועם משפחתו בעת ביורר החשד: כאמור, החוק מחייב קיומו של "יסוד סביר" להתרחשות הפגיעה. לצורך ביצוע האבחנה המבדלת, על הרופא המטפל לבצע בדיקות גופניות או אחרות בקטין ולברר את הרקע לפגיעה ואת נסיבותיה.

תקשורת זו עם הקטין ועם המלווה הבוגר (ההורה הפוגע או אחר), היא חיונית ונמצאת במהות העשייה הרפואית. לעומתה, קיימות דרישה והנחיה של אנשי הפרקליטות והמשטרה שלא "לזהם" את החקירה במצבים שבהם מתעורר חשד, ולהימנע מלבדוק את הקטין עד להגעתו של חוקר ילדים, וכיו"ב. דרישה זו מציבה את הרופא או את האחות במצב פרדוקסלי שבו הם מתקשים לקבוע אם הנתונים הנמצאים בידיהם מצדיקים דיווח אם לאו.

6. היעדר קבלת משוב ומידע על תוצאות הדיווח: משפטים כגון: "דיווחתי ושום דבר לא קרה", או "איני יודע אם בסופו של דבר צדקתי", "האם הפוגע הועמד לדין?"

38 ראו עוד, בנוגע לחשש מדיווחי סרק, בכרך זה: מרים פבר "בין טיפולי לפלילי: חובת הדיווח מנקודת ראותם של פקידי הסעד" משפחה במשפט ג-ד 347, 357-358 (2009-2010).

39 על הפטור מחובת הדיווח, ראו בכרך זה: דרורה נחמני-רוט "התנאים לקבלת פטור לפקיד סעד מדיווח למשטרה על עבירות בילדים" משפחה במשפט ג 379 (2009).

משקפים את המציאות הקיימת, שבה פקידי הסעד והמשטרה מנועים, מטעמים מקצועיים, משפטיים ומעשיים, מלמסור מידע על החקירה. במצב זה, המדווח, אשר ממשיך בפועל את הקשר ואת הטיפול הרפואי למשפחה, נשאר בעמימות. נוסף לכך, נמנעת ממנו האפשרות ללמוד ממקרה למקרה, תהליך הנמצא בבסיס ההכשרה וההתמחות הרפואית.

7. גבולות האחיות להגנה על הילד ועל שלומו: האחיות להגנה על הילד והדאגה לשלומו לאחר שלב הדיווח מוטלת על פקיד הסעד בסיוע המשטרה. במידה רבה, פעולת הדיווח מסיימת את אחיותו של המדווח לתהליך. החוק אינו מציב דרישה לתפישה טיפולית כוללנית בקטין הנפגע שעל פיה כלל הגורמים המטפלים בילד, ובכללם גורמי הבריאות, אחראים ופועלים במשותף לגיבוש תוכנית ההגנה והטיפול הנדרשת ממצבו. כן אין כיום הליך מוסדר לפתרון מצבים שבהם קיים חוסר הסכמה בין הצוות הרפואי המדווח לבין המשטרה או פקיד הסעד לגבי עצם החשד, הערכת רמת הסיכון שהקטין מצוי בו או לגבי דרכי ההגנה והטיפול הנדרשים.

8. ריכוז מידע תומך החלטה, הצלבתו והנגשתו: פעמים רבות, הצטברות המידע מהגורמים השונים והצלבתו הן קריטיות לעצם התעוררות החשד והחלטת המטפל לדווח. עד כה, לא נבנה על ידי משרד הרווחה מאגר מידע פרטני מזוהה, המסוגל לרכז ולהצליב מידע אודות הילד ממערכות ומגורמים שונים (זאת, למרות שפקיד הסעד הינו הגורם היחידי אשר מוסמך על פי החוק לקבל מידע לגבי הילד ולבודקו). במערך הטכנולוגי הקיים במערכת הבריאות פותחה תוכנה ייעודית להצלבת מערכות המידע של בתי החולים השונים בעניין זה, דבר המהווה פריצת דרך. אולם עדיין אין חיבור בין בתי החולים למרפאות הקהילה ו"טיפות החלב" וכן אין חיבור בין המידע המצוי במערכת הרפואית לבין המידע הקיים אצל גורמי החינוך והרווחה.⁴⁰

9. אילוצים מערכתיים, עומס וחוסר במשאבים: אילוצים מערכתיים וארגוניים שונים, הקיימים הן במערכת הבריאות והן במערכות הרווחה והמשטרה, משפיעים על אפשרויות האיתור והדיווח. מדובר בתהליך מורכב הדורש מהמטפל הקצאת זמן רב ומעורבות רגשית גדולה. במציאות הקיימת, שבה העומס על הצוותים הרפואיים גדול ובהיעדר תקצוב ייעודי לנושא, יש התמקדות בעיקר במקרים החמורים והוודאיים וניכרת פחות נכונות להיכנס לתהליך הבירור והדיווח במקרים שבהם הסימנים אינם חד משמעיים. במקביל, קיימת בעיה מהותית של מחסור בכוח אדם בקרב פקידי סעד, לצד קריסת שירותים ורשויות מקומיות. במצב זה, נתקלים הצוותים הרפואיים בפער בין האופן שבו הם מעריכים את רמת הסיכון שהילד נתון בו והדחיפות הנדרשת

40 לאחרונה התקבלו המלצות ועדה רב-משרדית שמינה מנכ"ל משרד הרווחה המסדירות את ריכוז המידע והעברתו בין הגורמים המטפלים.

משפחה במשפט ג-ד התשס"ט-התש"ע לדיווח או לא לדווח – זו השאלה: רב-שיח בעניין חובת הדיווח במערכות ציבוריות שונות ובקרב הציבור הרחב

להתערבות, אל מול נקודת מבטן של רשויות הרווחה. קיים גם מחסור במסגרות ובפתרונות למתן הטיפול והשיקום לקטין ולמשפחה לאחר הדיווח.

10. עמדות וערכים אישיים: בתוך כך, מיותר לציין כי הצוותים הרפואיים משקפים את הקשת הציבורית של החברה הישראלית שבה קיים מגוון עמדות אישיות ותרבותיות המשפיעות על תפישת התופעה ועל הנכונות לדווח אודותיה.

ה. דרכים לקידום איתור ודיווח

א. עיגון חובת ההכשרה בחקיקה שתקבע הכשרה בסיסית ותקופתית לכלל המטפלים בילדים, חובה שתהווה תנאי לרישיונם המקצועי.

ב. דרך נוספת לקידום ולשיפור האיתור והדיווח היא הקמת צוותים תוך-מערכתיים ורב-מערכתיים להגנת הילד ולקידום המודל של "מרכזי הגנה". מרכז ההגנה מרכז תחתיו את המענה הראשוני לילדים ולבני נוער שנפגעו פיסית, מינית או נפשית, או הסובלים מהזנחה. במרכז קיים צוות רב-מקצועי (פקיד סעד, חוקר ילדים, חוקר נוער, רופא ופרקליט) וכך ניתן לבצע את תהליכי החקירה והאבחון במקום אחד. בדרך זו מושג תיאום טוב יותר בין הרשויות השונות בעת הטיפול, והילד אינו נדרש לחוות שוב ושוב את הטרומה. המרכז מבוסס על מודל הקיים בארצות-הברית. מרכז כזה קיים כבר בירושלים, ולאחרונה נפתח ופועל גם במרכז הרפואי "תל השומר". המגמה היא להקים מרכזים נוספים כאלה בפריסה ארצית.

ג. הקמת מערך מומחים תומך החלטה, לצורך סיוע בניסוח כללים לקביעת קיומו של "יסוד סביר לחשוב כי נעברה עבירה" אשר יסייעו לאנשי מקצועות הבריאות בתהליך הבירור ובביצוע האבחנה המבדלת.

ד. חיווק המרכיב הטיפולי בדיווח והרחבת שיקול דעתו של פקיד הסעד לגבי השימוש בהליך הפלילי.

ה. הקמת מאגר לריכוז מידע ולהצלבתו בין הגורמים והמטפלים השונים הפוגשים את הילד ואת משפחתו, אשר יהיה תחת אחריותם ופיקוחם של פקידי הסעד.

ו. קידום עבודת הממשקים הבין-משרדיים בטיפול בילדים בסיכון והגדרת דרכי עבודה ומדדי איכות.⁴¹

ז. הקצאת משאבים להטמעת החוק ולהקמת המערך המקצועי הנדרש במשרדים השונים.

41 יישום הפיילוט לקידום איכות העבודה בממשקים בטיפול בילדים בסיכון והרחבת תוצאותיו – אשר בוצעו בעיריית בת-ים על ידי משרד הבריאות ועמותת 'אשלים' ובשיתוף המשרדים השונים – לאזורים נוספים בארץ.

ו. סיכום

חרף כל הקשיים, נראה כי הצבת הנורמה החברתית על ידי החוק וקביעת חובת הדיווח קידמו במידה רבה את המודעות של אנשי הבריאות ואת מעורבותם כחלק מרשת ההגנה על הילד.

הדילמה העיקרית כיום בהתייחס לחוק, היא בזיקה הקיימת שבין ההליך הפלילי להליך הטיפולי. התפישה של מערכת הבריאות הינה תפישה כוללת של בריאות הילד – בריאותו הפיזית, בריאותו הנפשית והתפתחותו התקינה. במצב הקיים שבו הוראות החוק וקביעת חובת הדיווח אינם מלווים במקביל בדרישה להכשרת אנשי המקצוע, בדרישה להקצאת המשאבים הנדרשים לפיתוח והפעלת התשתית הארגונית והמקצועית הנדרשת לכך במערכת הבריאות ובדרישה לפיתוח אמצעי טיפול ושיקום לקטינים הנפגעים, יש קושי בהטמעתו המלאה.

חידוק המרכיב הטיפולי, עבודה בצוותים רב-מקצועיים ורב-משרדיים ושיפור העבודה בממשקים השונים, ירחיבו את היקף האיתור והדיווח וישפרו את איכות הטיפול בנפגעים הקטינים וחסרי הישע.

ג. חובת הדיווח בקרב הציבור הרחב

מאת

מירה קרני*

- א. פתיחה
- ב. המניעים לדיווח אודות ילדים בסיכון
- ג. מאפייני המדווחים השונים
 1. דיווח של אנשים בעלי קשר מקרי עם הילד
 2. דיווח של בני משפחה
 3. דיווח של אנשי מקצוע
 4. דיווח של ילדים ושל בני נוער
- ד. הקשיים בדיווח
- ה. הקשר בין הגורמים המקצועיים
- ו. מעורבות המועצה לשלום הילד
- ז. סוף דבר

* מירה קרני, עובדת סוציאלית, מנהלת נציבות קבילות ילדים ונוער במועצה הלאומית לשלום הילד.

א. פתיחה

נציבות קבילות ילדים ונוער במועצה הלאומית לשלום הילד (להלן: המועצה) מקבלת למעלה מ-9,000 פניות בשנה בנושאים שונים. קרוב ל-4,000 מהן נוגעות לילדים בסיכון ולחובת הדיווח. בסקירה קצרה זו אשקף היבטים שונים של "חובת הדיווח" כפי שהם באים לידי ביטוי בשגרת היום-יום במועצה, ובכלל זה: המניעים לדווח, מאפייני המדווחים השונים, הקשיים הטכניים בהעברת הדיווח, הקשר בין הגורמים המקצועיים ומעורבות המועצה בטיפול בדיווחים.

נבהיר רק, שהמועצה מקבלת פניות מכל הארץ באמצעות הטלפון, הדוא"ל או בכתב. כעמותה, אנו משמשים בנושא הנדון כשדולה חברתית לקידום הנושא בכללותו וכגוף מקשר, מתווך ומבקר, לשירותי הרווחה – הממונים על הטיפול הישיר בילדים בסיכון.

ב. המניעים לדיווח אודות ילדים בסיכון

נפתח בתיאור מקרה. אל המועצה התקשרה אישה שנשמעה תמוהה ובלתי ברורה, וסיפרה כי שמעה שילדה כבת שנתיים, מהמעון של בתה, עומדת להישאר לבדה כחודש ימים, מאחר שהוריה נוסעים לחו"ל. עוד הוסיפה שהילדה מאומצת, וביקשה שנבדוק את העניין. למדווחת היו פרטים מזהים חלקיים בלבד על הפעוטה, וכשניסינו לשאול שאלות נוספות, רטנה וניתקה את שיחת הטלפון.

לנוכח תחושת חוסר האמון והתמיהות הרבות שעוררה הפנייה, ולנוכח היעדר פרטים מזהים של הילדה, פנינו ישירות למעון לבירור פרטים הידועים להם בנרון (לרוב, מיד עם קבלת הדיווח, אנו פונים ישירות לשירותי הרווחה ומעבירים את המידע לפקידת סעד לחוק הנוער, כאמור בחוק). מנהלת המעון ענתה, לאחר היסוס קל, שאכן הורי הפעוטה נוסעים לחו"ל. מובן שהילדה לא תישאר לבדה, הסבירה, אולם האישה שתשגיח עליה, אינה מוכרת לילדה. יתרה מכך, הוסיפה, כי הם מתרשמים שהילדה אומללה ומוזנחת. ההזנחה בולטת בעיקר בהשוואה לאם הנראית תמיד מטופחת מאוד, ובמיוחד לנוכח העובדה שמדובר בילדה מאומצת, שהנחת צוות המעון היא שההורים ציפו רבות לקבלה.

למרות המידע החשוב שהיה בידי צוות המעון, שראוי היה שידווח עליו זה מכבר, הם לא עשו כן, ואף ביקשו שהפנייה לגורמים המטפלים – לשירותי הרווחה – תיעשה על ידי המועצה לשלום הילד. עם זאת, התחייבה מנהלת המעון לשתף פעולה עם גורמי הרווחה לכשתתבקש על ידיהם (חשוב היה למנהלת המעון שהיוזמה הראשונית להעברת המידע לא תיעשה מטעמה).

הַדּוֹגְמָה, שֶׁהִיא אַחַת מִנֵּי רְבוּת, מִבְּטָאֵת אֶת הַקּוֹשֵׁי שֶׁל גּוֹרְמִים שׁוֹנִים לְדוּוּחַ אֹדוּת יְלָדִים בְּסִיכּוֹן, וְאֵת הַחֲשִׁיבוּת שִׁישׁ לִיחַס לְכָל מִידַע שֶׁמִּתְקַבֵּל בְּנוֹשָׂא, גַּם אִם אֵין הוּא מְעוֹרָר אִמּוֹן מִלְּכַחֲחִילָה.

בֵּין הַדּוּוּחִים הַמִּתְקַבְּלִים מֵהַצִּיבּוֹר הַרְחָב, רוּוּחִים מִשְׁפָּטִים, כְּגוֹן: ״אֲנִי אֶת שְׁלִי עֲשִׂיתִי עִם הַמִּידַע שֶׁנִּתְּתִי״ (גַּם אִם אֵין הוּא מֵלֵא אוֹ שֶׁהוּא מִשׁוֹבֵשׁ), ״תַּעֲשׂוּ עִם זֶה מָה שֶׁאַתֶּם מִבְּנִינִים״.

אַלֶּה הֵם דּוּוּחִים הַנוֹבְעִים בְּעִיקָר מִתְחוּשָׁת הַמַּחְוִיבוּת לְחֹק. לְעֵתִים קְרוּבוֹת יִתְלוּוֶה אֵלֵיהֶם מִשְׁפָּט נּוֹסֵף בְּלִשׁוֹן כּוֹז: ״שֶׁאַחַר כֵּךְ לֹא יִבּוֹאוּ אֵלַי בְּטַעֲנוֹת וְלֹא יֵאֲשִׁמוּ אוֹתִי שֶׁלֹּא דּוּוּחַתִּי״.

בִּיטוּיִים אַחֵרִים הַנּוֹפְצִים בְּעַת דּוּוּחַ מֵהַצִּיבּוֹר הַרְחָב הֵם: ״כּוֹאֵב לִי עַל הַיְלָדִים״ אוֹ ״זֶה לֹא יִיִתְכֵן שֶׁמִּתְנַהֲגִים כֵּךְ לִילָד״. אִמִּירוֹת כֹּאֵלָה מִצְבִּיעוֹת כִּי הַמְנִיעַ הַעִיקָרִי לְדּוּוּחַ הוּא צוֹ הַמּוֹסֵר וְהַאֲכַפְתִּיּוֹת הַחֲבֵרְתִּית. בְּמִצַּב כֹּזֶה, יִיטוּ הַמְדוּוּחִים לְמִסּוֹר כְּמָה שִׁיּוֹתֵר פְּרָטִים שִׁישׁ בְּאִפְשָׁרוֹתָם לְאַחַר, בְּמִטְרָה לְסִייעַ לְטִיפּוֹל בִּילָד.

מְדוּוּחִים רַבִּים מִצְפִּים לְחִיסוּן עַל פְּרִטִיָּהֶם הַאִישִׁיִּים. הֵם חוֹשֵׁשִׁים ״לְהִסְתַּבֵּךְ עִם הַשֶּׁכֶן אוֹ הַמִּשְׁפָּחָה״ (שְׁעֵלֵיהֶם מְדוּוּחִים), וּפּוֹחֲדִים מֵאֲלִימוֹת שֶׁתְּכוּוֹן כִּלְפֵיהֶם אוֹ כִּלְפֵי יְלָדֵיהֶם אִם תִּיחַשֵׁף זֶהוּתָם כְּמְדוּוּחִים.⁴² יִיִתְכֵן שֶׁזֶהוּ אֶחָד הַמְנִיעִים לְדוּוּחַ בְּאִמְצָעוֹת הַמוֹעֵצָה לְשִׁלוֹם הַיְלָד, תַּחַת דּוּוּחַ יִשִׁיר לְפָקִיד סַעַד אוֹ לְמִשְׁטָרָה כְּהוֹרָאֵת הַחֹק.

כִּידוּעַ, מִלְּכַחֲחִילָה, זִכָּאִי אָדָם לְדוּוּחַ לְלֹא חֲשִׁיפַת פְּרִטוֹ הַאִישִׁיִּים. בְּדִיעֵבֵד נִיתֵן אָף לּוֹמֵר שֶׁלֹּא-מֵעַט מְדוּוּחִים אֵלֶּה מִתְבַּרְרִים כְּרִצִּינִיִּים וְכִרְלוּוֹנְטִיִּים. עִם זֹאת, אֲנִי מְעוֹדְדִים מְאֹד אֶת הַמְדוּוּחִים (הַמִּתְעַקְּשִׁים לְהִישָׂאֵר חֲסוּיִים), לְשׁוּחַח יִשִׁירוֹת גַּם עִם פְּקִידַת הַסַּעַד הַמִּטְפֶּלֶת בְּמִקְרָה. הַנִּיסוּן מִצְבִּיעַ עַל חֲשִׁיבוּת הַדְּבָר לְצוּרֵךְ בִּירוֹר הַמִּידַע לְאִשׁוּרוֹ וְלְהַגְבֵּרֵת אִמִּינּוֹת הַדּוּוּחַ, וְלְעֵתִים תּוֹרֵם הַדְּבָר לְתַחֲוֹשֶׁת הַקֶּשֶׁר הַרְגִּשִׁי שֶׁל פְּקִידַת הַסַּעַד לְמִקְרָה.

בְּפוּעַל, חֵלֶק מֵהַדּוּוּחִים שֶׁאֲנִי מְקַבְּלִים נַעֲשֶׂה לְלֹא פְּרִט מִזֶּהוּ כִּלְשֵׁהוּ שֶׁל הַמְדוּוּחַ. לְעֵתִים הַפְּרָטִים הֵם חֲלֻקִּיִּים, לְעֵתִים הֵם מְלֵאִים וּבִלְבָד שֶׁנִּתְחַיֵּב לְהִשָּׂאֵרִם בִּידֵינוּ, וְלְעֵתִים יֵאֲשֶׁר הַמְדוּוּחַ לְהַעֲבִיר אֶת פְּרִטוֹ לְגוֹרְמִים הַמִּטְפֶּלִּים. עַד הַיּוֹם, לֹא נִדְרָשְׁנוּ לְחֲשׁוֹף פְּרָטִים מִזֵּהֵם שֶׁל מְדוּוּחַ שֶׁדְּרָשׁ בְּמִפּוֹרֵשׁ לְהִישָׂאֵר חֲסוּי, אִפִּילוֹ בְּדוּוּחִים שֶׁהוֹעֲבֵרוּ עַל יְדֵי פְּקִידֵי הַסַּעַד לְחִקִּירַת הַמִּשְׁטָרָה.

42 והשוו לעיל, צימרמן וריטבו, בעניין בעיית הדיווח על פגיעות בתוך המשפחה, בס' 4.

ג. מאפייני המדווחים השונים

1. דיווח של אנשים בעלי קשר מקרי עם הילד

שכנים, מכרים, עוברי אורח או אנשים, שבידיהם מידע מקרי המעורר חשד שקטין נמצא בסיכון, מדווחים מידי יום למועצה לשלום הילד. מדווחים רבים פועלים כך מכמה סיבות, כגון: מתוך הנחה שהמועצה היא הכתובת המקצועית העוסקת בנדון; מאחר שהמועצה נגישה וזמינה יותר מהגורמים הפורמליים; מאחר שאין ידוע להם מיהו הגורם המוסמך שאליו יש לפנות וכיצד ראוי לעשות כן; מתוך העדפה להיעזר במועצה כגורם מתווך, או לנוכח האכזבה מהמענה שהמדווח התרשם שניתן על ידי שירותי הרווחה המוסמכים לכך.

הפניות מתאפיינות בקשת רחבה של צורות פנייה, כפי שהוזכר קודם לכן. חשוב לזכור ולציין את חיוניותם של הדיווחים האלה באיתור ילדים החווים התעללות במשפחה.

2. דיווח של בני משפחה

דיווח כזה מתאפיין בשלוש קבוצות מדווחים. בקבוצה הראשונה נמנים בני משפחה, כגון: דודים, סבים או קרובים אחרים, שיש להם ציפיות גבוהות מהורי הילדים. קרובי משפחה אלה מתקשים לקבל את העובדה שתפקוד ההורים הינו כפי שהוא קיים בפועל. קרובי המשפחה המדווחים, קרובים רגשית לילדים ומבקשים מהרשויות להתערב כדי לאפשר לילד לחוות הורות ברמה הרצויה.

אולם, מאחר שקיים פער גדול בין הורות רצויה להורות אסורה – על פי המדדים של החוק – מתקשות הרשויות לספק את רצונות כל הצדדים ולענות על כל הציפיות (של המבקשים את המיטב בעבור הילדים, מחד גיסא, מול ההורים המבקשים פרטיות ועצמאות בטיפול בילדים, מאידך גיסא). מצב זה מתסכל מאוד את קרובי המשפחה. הם מצפים להתערבות של ממש מצד גורמי הרווחה במטרה להבטיח לילדים הורות ראויה על פי אמות מידה גבוהות. הם נוטים לפרש את מעורבותם החלקית של הרשויות כאדישות, כרפיון או כאזלת יד. בפנייתם של קרובי המשפחה למועצה הם מבקשים שהמועצה תבקר את מערכת הרווחה ותניע אותה להתערבות נמרצת יותר למען הילדים.

התערבות המועצה תהיה, כמובן, בהתאם להתרשמותה המקצועית ממכלול המידע שיתקבל. אם יתקבל הרושם שאכן טיפול גורמי הרווחה המוסמכים לוקה בחסר, היא תפעל למיצוי האפשרויות הטיפוליות בעבור הילדים.

הקבוצה השנייה כוללת קרובי משפחה המדווחים אודות חשד להתעללות בילדים, אך נרתעים מראש ממעורבותם של הרשויות ושל הגורמים המוסמכים. בפנייתם, מבקשים

קרובי המשפחה הדרכה "כיצד לטפל בבעיה בתוך המשפחה". לרוב, הם מביעים חשש שמא דיווח לשירותי הרווחה "יביא לפירוק המשפחה", כדבריהם, או שמא לאחר שיוודע להורים דבר הדיווח, הם ינתקו את הקשר בין הילד לקרובי המשפחה, והילד יאבד דמות מיטיבה וחשובה בעבורו, כגון סבים או דודים.⁴³ מלכתחילה, אנו משתדלים לשכנע את המדווחים אודות חשיבות הדיווח הישיר לשירותי הרווחה המוסמכים לכך, בין באופן גלוי שיאפשר לקרובי המשפחה להמשיך ולנסות להשפיע על תהליך הטיפול בילדים, ובין בעקיפין, בדרך שתסתיר את זהותם. לעתים קרה שקרובי המשפחה התעקשו שלא לתת פרט מזהה כלשהו אודות הילד, והתקיימו שיחות אחדות עם קרוב המשפחה שפנה. השיחות נועדו ללוות אותו בלבטיו, בדרכים שהיה באפשרותו לפעול בהן לשם הגנה על הילד בהתאם לנסיבות שתוארו, או בדרכים שבהן ניתן היה לפנות בכל זאת לרשויות תוך כדי הפחתת הסיכון לתוצאות הלוואי.

בקבוצה השלישית נכללים הורים הנמצאים בהליכי גירושין (בשלבי השונים). תלונות של הורים במצבים כאלה רבות יותר, והן מהוות כמחצית מהפניות בתחום זה. ההורים מופנים לעמוד בקשר ישיר עם שירותי הרווחה שהסמכות החוקית לבדוק את המידע מסורה להם.

קיימות פניות המותירות בנו תחושה של תסכול רב. הדוגמה השכיחה ביותר היא כאשר פונה אם, המצטטת דברים שנאמרו לה על ידי בתה, אשר מעוררים חשד שהילדה נפגעת מינית על ידי האב בעת ביקוריה אצלו. עוד מתברר שהתקיים הליך מקצועי של חקירת ילדים, שלא היה בו כדי לבסס הליך פלילי נגד האב. לעתים, בית המשפט הדין בהסדרי הראייה מחליט להחמיר, למרות זאת, ולאפשר ביקורים תחת פיקוח במרכזי הקשר של שירותי הרווחה. אולם, לעתים, ממשיכה הילדה לבקר אצל אביה ללא מגבלות. במצבים אלה נותר כל הזמן החשש הכבד מפני אפשרות שאכן הילדה נפגעת על ידי אביה מחד גיסא. מאידך גיסא, אם האב אינו פוגע בילדה (כפי שמצביעות הראיות), ייתכן שמתרחשת פגיעה פסיכולוגית בילדה הגדלה בתפישת מציאות מעוותת כלפי אביה כתוצאה מהעיסוק המתמיד של אמה בנדון. בפניות מתחום זה אנו מקפידים לוודא שמתקיים הליך ברור ומקצועי של שלום הילדים, הכולל – בין השאר – תקשורת ישירה עימם, בין באמצעות חקירת ילדים ובין בתקשורת מתמשכת עם איש מקצוע מיומן.

43 להרחבה על זכותו של הילד לקשר עם סביו, ראו: ישראל דורון וגליה לינציץ "זכות העמידה של סבים וסבתות לקשר עם נכדיהם" משפחה במשפט ב 147 (2008).

3. דיווח של אנשי מקצוע

דיווחים רבים מתקבלים מאנשי מקצוע, כגון: עובדים סוציאליים, רופאים,⁴⁴ גננות, מורים,⁴⁵ פסיכולוגים ואפילו שוטרים, שאינם יודעים כיצד לנהוג במידע שיש ברשותם. לדוגמה, פסיכולוגית המטפלת בילדה מזה זמן פנתה אל המועצה. הפסיכולוגית התלבטה בנוגע למחויבותה לדווח לשירותי הרווחה ללא ידיעתם של הורי הילדה המטופלת אצלה. התקיימה שיחה ארוכה שבה שוכנעה הפסיכולוגית כי חובת הדיווח אודות חשד להתעללות קודמת לחובתה לשמור על סודיות בינה לבין הילדה המטופלת. כך לאור חוק העונשין, וכך לאור צו המוסר.

בסיומה של השיחה ניאותה הפסיכולוגית לחשוף מהו המידע המעורר את חשדה שהילדה חווה התעללות. התברר שכל שהיה ידוע לה היה, שהילדה עצובה. הילדה אינה משתפת מידע אך גם אינה נותנת מידע אחר המצביע על חשד להתעללות שהיא חווה מצד מי מהוריה (במקרה זה, התברר בדיעבד שהסוגיה אינה נוגעת לדילמת חובת הדיווח אלא במיומנויות הדיכוי של הילדה שנוטה להסתגר ובקשייה של הפסיכולוגית ללמוד על עולמה של הילדה).

נדגיש, כי כאשר הדיווח אודות ילד בסיכון מגיע מאנשי מקצוע, מצפים שירותי הרווחה לקבל את המידע במלואו, ופעמים רבות הם מסרבים לאפשר חיסיון. לעתים קרובות, דרישה כזו מרתיעה מאוד את אנשי המקצוע.

קושי נוסף במימוש חובת הדיווח עולה כאשר מתעוררת מחלוקת בין איש המקצוע המכיר את הילד והסובר שיש לדווח אודותיו לבין הממונה עליו הסובר שאין מקום או צורך לדווח. כך לדוגמה, מצב שבו שומעת מורה מתלמיד כי הוא מוכה על ידי הוריו, ומבקשת לדווח בעניינו. מנהלת בית הספר טוענת, לעומת זאת, שהיא מכירה את המשפחה זמן רב ומשוכנעת שאין כל צורך לדווח ולהביא למשבר אמון בין בית הספר להורים או ליצור משבר למשפחה. ככל שמנהלת בית הספר תיתן למורה הוראה שלא לדווח, תימצא המורה בדילמה. אם כן, על מי מוטלת החובה לדווח? על המורה או על הנהלת בית הספר? נהלי העבודה ברוב המסגרות מנחים שדיווח ייעשה לאחר עדכון הממונים והתייעצות עימם.

במצבים אלה, לעתים, משמשת המועצה "כפתרון ביניים" וכמתווך להעברת הדיווח. לעתים המועצה מדריכה את איש המקצוע כיצד יוכל לפתור את הסבך שנוצר ולהעביר את הדיווח ללא פגיעה ביחסי העבודה עם הממונים עליו.

לעתים מתרשמים אנשי המקצוע שהתערבות שירותי הרווחה אינה מספקת, ולא נעשה די כדי להגן על הילד ולשפר את מצבו. בפנייה למועצה נשמעים תסכול, חוסר אונים, כעס ודאגה. בחלק מהמקרים נדריך את איש המקצוע כיצד לפעול כדי לגייס את שירותי הרווחה להתערבות יעילה יותר למען הילד או שנפעל בעצמנו לצורך כך.

44 ראו עוד לעיל, בעמ' 410, דבריה של נירית פסח בנוגע לחובת הדיווח במערכת הבריאות.

45 ראו עוד לעיל, בעמ' 402, דבריהן של צימרמן וריטבו לעניין חובת הדיווח במערכת החינוך.

4. דיווח של ילדים ושל בני נוער

המידע בדבר חובת הדיווח מגיעה גם לילדים בגילאים צעירים, מהוריהם, מאמצעי התקשורת ומלימוד הנושא בבית הספר (בין השאר, ואולי בעיקר, מפעילותה של ניידת זכויות הילד של המועצה לשלום הילד המגיעה מדי שנה לכ-25,000 תלמידי בתי ספר יסודיים בכל רחבי הארץ).

דוגמה לדיווח בידי ילד הייתה בשיחת טלפון שהתקבלה במועצה מילדה בת תשע, שדיווחה על חברתה שהוכתה על ידי אביה בחגורה. הילדה ביקשה לברר כיצד המועצה יכולה לסייע לחברתה, ואחר כך העבירה את השיחה לחברתה מושא הדיווח. במשך שיחה ארוכה סיפרה הילדה על חיי המשפחה שלה, אך הקפידה שלא לחשוף פרט מזהה כלשהו אודותיה. רק לאחר שביררה שוב ושוב את דרכי הסיוע האפשריים לילדה במצבה ואת האפשרויות למנוע מאביה להיאסר בגין מעשיו, ניאותה למסור פרטים שיאפשרו לקשר בינה לבין שירותי הרווחה. בהמשך התברר כי הילדה אכן נזקקה לעזרה מקצועית.

הפניות המתקבלות מילדים ומבני נוער בנושא גם הן חשובות מאוד ועוסקות במצבים קשים ומורכבים.

במענה לפניותיהם של ילדים ונוער אנו מקפידים לוודא שנוצר הקשר בין נציג הרווחה לילד, ושהדבר יעשה בטווח זמן קצר במיוחד. קטין שפנה בבקשת עזרה חש לרוב חשוף בפני הוריו וחרד מאוד מתוצאות פנייתו. יתרה מכך, יש בהחלטתו לבקש עזרה צעד רציני ביותר ובעל חשיבות רבה לתהליך הטיפול שאותו אין להחמיץ. לכן, נודעת חשיבות לא רק למענה המקצועי, אלא גם לזמינותו בטווח זמן קצר, כשלב ראשוני בבניית האמון בין הקטין למטפל.

ד. קשיים בדיווח

נוסף לרתיעה מדיווח הנובעת מפחד, מחשש להסתבך, מאי רצון להתערב בחייהם של אחרים ומחוסר מודעות מספקת לחוק ולחשיבות הדיווח, קיימים קשיים נוספים למבקשים לדווח אודות ילדים בסיכון.

רבים המודעים לחובת הדיווח ולחשיבותו אינם יודעים כלל למי לדווח. על כן, יש צורך בפרסום של מידע רלוונטי בנושא כדרך קבע, מידע הנוגע למהות העניין ועל דרך הדיווח. ה"קו החם" שהוקם למטרות אלה על ידי משרד הרווחה אינו מוכר לציבור הרחב. המבקש לפנות ישירות לשירותי הרווחה העירוניים נתקל בקושי רב במישור המעשי של זמינות המענה והמערכת הטלפונית.

חשיבות גדולה יש לייסוד מאגר נתונים מסודר, אשר יאפשר לאתר משפחות העוברות מעיר לעיר, לעתים במטרה להתחמק מהגורמים המטפלים. הכוונה היא

למאגר נתונים בין שירותי הרווחה השונים, בין מערכות החינוך ובין מסגרות רפואיות, כמו "טיפת חלב", מרפאות בקהילה ובתי חולים.⁴⁶ לצערנו הרב, במקרים קשים רבים, שבהם התגלו פגיעות קשות ביותר בילדים, התברר בדיעבד שהמשפחה כבר זוהתה על ידי גורמים מוסמכים כמשפחה בסיכון, ואף החל טיפול. דא עקא שהמשפחה עברה לעיר אחרת. כך חלפו חודשים ארוכים וקריטיים עד ששוב התגלה שהילדים זקוקים להגנה.

ה. הקשר בין הגורמים המקצועיים

חשיבות רבה יש לשיתוף הפעולה בין הגורמים המקצועיים השונים בהשפעתו על איכות הטיפול בילדים ועל המשך העברת המידע והדיווח לשירותי הרווחה. לדוגמה, בית ספר שמרגיש חוסר אמון, או שקיימים בו יחסי עבודה בלתי תקינים עם צוות שירותי הרווחה האזורי, ייטה בעקבות זאת לדווח במצבים חמורים בלבד, אם בכלל. לעתים יפעל בכוחות עצמו בדרך טובה או, חלילה, באופן המזיק להמשך הטיפול במשפחה. לעתים ייטה להתעלם ממקרים שאינם חד משמעיים, דבר שעלול לגרום לכך שילדים שזקוקים לעזרה של ממש לא יקבלו אותה.

ניתן לזהות מספר תקלות שכיחות בקשר בין מערכת החינוך (בכללותה) לבין הגורמים האחראים לטיפול בילדים בסיכון:

א. מחלוקת בעניין החיסיון – בין בשל פחד (בולט בעיקר בקרב גנות הנמצאות לבד במתחם הגן), בשל תחושת מחויבות רגשית למשפחה, בשל מחלוקת פנימית בין הצוות ובין מכל סיבה אחרת, מבקשים המדווחים לעתים להעביר את הדיווח באופן שיהיה חסוי בפני המשפחה. פקיד הסעד הנדרש להתעמת עם ההורים (שיכחישו, מן הסתם, מכל וכל את החשדות נגדם) זקוק לעמת ולאמת מולם את המידע. ביסוס המידע על דבריו של איש מקצוע המכיר את הילד מחזקת את עמדתו של פקיד הסעד מול ההורים. מידע מאיש מקצוע, שונה שינוי ניכר ממידע המתקבל מאדם אנונימי, שאכן אפשר שהתקבל מאת שכן או מכר המסוכסך עם ההורים. ההורים, כמובן, ממהרים לטעון שהדיווח נובע ממניעים אלה. כתוצאה מכך, דורשים פקידי הסעד שדיווחים מאנשי המקצוע ייעשו ללא חיסיון.

ב. חקירת הילד במסגרת החינוכית – לאחר שחוקר הילדים מגיע למסגרת החינוכית, נותרת, לעתים קרובות, המסגרת ללא עדכון או מידע על המשך הטיפול. הילד מגיע לביתו ועשוי לעדכן את הוריו ש"מישהו שאל אותו שאלות על ההורים והמשפחה". אם פקיד הסעד מתעכב ביצירת קשר עם ההורים (בין באמצעות

46 ראו בדומה גם אצל נירית פסח לעיל, בחלק ד. 8. לדבריה, בעמ' 418.

הטלפון ובין באמצעות פגישה עימם) או שהוא מחליט שלא לפנות אליהם כלל (מאחר שבחקירת הילד לא עלו פרטים מדאיגים כלשהם), ימהרו ההורים הנסערים למסגרת החינוכית שם נחקר הילד. הגננת, המורה או מנהלת המעון, נדרשת עתה לתת מענה כלשהו להורים הכעוסים למרות שאין לה הכשרה או הדרכה כלשהי לשם כך.

ג. שיתוף הפעולה לאורך ההליך הטיפולי – כאשר ילדים מטופלים על ידי שירותי הרווחה, בין אם הדיווח הראשוני נעשה על ידי מערכת החינוך ובין אם לאו, טוענים העובדים הסוציאליים כי מוטלת עליהם חובת סודיות כלפי המטופל, ועל כן הם נמנעים בדרך כלל מלעדכן את מערכת החינוך, שבה נמצא הילד, בהתפתחויות הטיפוליות. הצוות החינוכי, הרואה את הילד מידי יום, והחש מעורבות רגשית גבוהה ביותר במצבו, חש מורחק, ולרוב – מתוסכל מאוד ממצב זה. מובן שלתחושות אלה יש השפעה על שיתוף הפעולה בין הגורמים בהקשר לאותו מקרה או לאחרים.

נוסף לכך, לעתים נוצרים מצבים שבהם הצדדים סומכים זה על זה, אך בפועל לא נעשה דבר. כך לדוגמה, עלול להיווצר מצב שבו, לאחר תקופה של טיפול במשפחה שהביא להטבה, חלה ירידה, והילד מגלה שוב סימני מצוקה. במסגרת החינוכית סומכים על פקיד הסעד, שמתוך מעורבותו וטיפולו במשפחה הוא ודאי מודע למצב, ולכן נמנעים מלדווח על כך. מנגד, פקיד הסעד מניח שמאחר שמסגרת החינוך מודעת לכך שמדובר בילד בסיכון המטופל על ידיו, ודאי יעדכנו אותו בהתפתחויות של ממש, והוא נמנע מלהתעדכן מיוזמתו במידע המתחדש. דוגמה אחרת עלולה להתרחש כאשר דמות חשובה מאוד בעיני הילד במסגרת החינוכית אינה מעודכנת בשלבים הטיפוליים. כתוצאה מכך, עלולים להיווצר פערים במסרים המועברים לילד או שילד יעבור לפנימייה בלי שהספיק להיפרד כראוי מהמסגרת החינוכית.

ד. פגיעות בין קטינים – באירועים של פגיעה מינית בין תלמידים, נדרשת מערכת החינוך, על פי חזרי מנכ"ל, להיוועץ עם פקיד סעד.⁴⁷ במשברים אלה בולט הפער בקצב ההתערבות של הגורמים לנוכח אפיוני עבודתם. בעקבות אירוע מעין זה, שאפשר שנתפש על ידי הורי התלמידים כחמור ביותר, נדרש בית הספר להחלטות מהירות ומופעל עליו לחץ רב ביותר לנקוט צעדים מרחיקי לכת. לעומת זאת, המשטרה, חוקרי הילדים בשירות המבחן וכן פקיד הסעד, ייתכן שיראו במקרה אירוע שאינו חמור במיוחד (יחסית לאירועים אחרים שהם מתמודדים איתם), ולכן בעומס העבודה הרב המוטל עליהם ובהיעדר כוח אדם שבו הם מצויים יתעכב טיפולם באירוע. כתוצאה מכך נוצר מצב בלתי נסבל, שבו בית הספר חייב לתת

47 ס' 2.6 לחזור המנכ"ל, לעיל ה"ש 2.

פתרונות מורכבים בדחיפות מיידית בעודו תלוי בגורמים האחרים – שהמענה שבידיהם מתעכב זמן רב.

1. מעורבות המועצה לשלום הילד

כפי שמשמע מהדברים, מעורבות המועצה בנושא הדיווח על ילדים בסיכון היא רבה ומגוונת. המועצה משמשת כתובת ראשונה לקבלת דיווחים אודות ילדים בסיכון, שהיא מעבירה באופן מיידי לשירותי הרווחה. מובן שבשלב קליטת המידע נעשה מאמץ לקבל את המידע המרבי אודות הילד ומשפחתו, במיוחד כשמדובר במדווח המסור למסור פרטים מזהים, אשר יאפשרו לשוב ולברר בעזרתו מידע. אנשי המועצה משתדלים להתרשם מאמינותו של המדווח, ואם ההתרשמות היא התרשמות ניכרת לכאן או לכאן, הם דואגים לעדכן בכך את פקיד הסעד. עם זאת, בכל מקרה, המידע יועבר. אדגיש, שלא פעם נמצא שמידע שנחשב בתחילה כבלתי אמין או כמופרך התברר בדיעבד כבעל חשיבות רבה. נוסף לכך, המועצה מוסיפה לעקוב אחר הטיפול בדיווחים שהעבירה ולוודא שהטיפול בהם אכן מתקדם כנדרש.

המועצה משמשת גם כמקור למידע רלוונטי בכל הקשור לחובת הדיווח וכמייעצת כיצד לעשות זאת בדרך היעילה והראויה ביותר כדי להבטיח את הטיפול הטוב ביותר בנסיבותיו של כל מקרה. במקרים אחרים, ישמשו אנשי המועצה כמדריכים לאנשי מקצוע לעניין הנושא בכללותו, על האפשרויות הטיפוליות המתאימות למקרים שונים, על דרכי התקשורת עם הילד, מחד גיסא, ועם הגורמים המקצועיים מאידך גיסא, או שיתקים תיווך בין הגורמים השונים. קיימים דיווחים, אשר משתמע מהם כי הטיפול המוענק לילד אינו ניתן כראוי, ותפקיד המועצה יהיה לבקר את הגורמים המטפלים עד למיצוי הנדרש.

מלבד פעילויות אלה במישור הפרטני, מעורבת המועצה גם בקידום הנושא בכללותו לכלל הציבור, בקהלים מקצועיים, בוועדות מקצועיות, כשדולה בכנסת, ועוד. פרסום הנושא בתקשורת, ובעיקר חשיפתו של סיפור קשה אודות ילד שנפגע מהתעללות, מביאים לעלייה ברורה במספר הדיווחים אודות ילדים בסיכון. המדווחים מרבים להעיד על עצמם שהתלבטו בעבר אם לדווח בנוגע למידע שברשותם וכי הפרסום הביא אותם להחלטה לפעול למען הילד שאודותיו הם מדווחים. כך, עם פרסומה של הפרשה המזעזעת בדבר החשד לרצח הילדה רוז פיזאם ז"ל, על ידי סבה, שגידל אותה כאב, ולמעורבות האם במעשה,⁴⁸ ניכרה עלייה דרמטית

48 "פרשת רצח הילדה רוז פיזאם בת ה-4" עוררה סערה בכל הארץ. במשך שלושה חודשים חיפשה המשטרה את גופתה של הילדה באזור נחל הירקון, עד ששרידי גופתה נמצאו במזוודה אדומה

במספר הדיווחים למועצה. בכלל זה – דיווחים חמורים ומדאיגים במיוחד שראוי היה אילו היו נמסרים לגורמים המוסמכים זה מכבר.

ז. סוף דבר

החלום לגדול במשפחה טובה ונורמטיבית נשמע מקולם של ילדים ושל בני נוער הפונים ישירות למועצה לשלום הילד, ומפי רבים נוספים המביעים את מצוקתם באוזני אחרים. נוסף להם קיימים ילדים ובני נוער רבים שחשים רע במשפחתם, ואפילו אינם מודעים לכך שיכול וצריך להיות אחרת.

בידי הציבור הרחב ובידי אנשי המקצוע הבאים במגע עם ילדים היכולת והכוח להתחיל בשינוי למען ילדים אלה. לשם הבנה שהמשפחה ה"טבעית" עלולה להיות מזיקה והרסנית – צריך שתהא מודעות לנושא ולכן יש צורך להתמיד בחשיפת הנושא לציבור. יש ליצור ערוצי דיווח נגישים וזמינים, תקשורת בין מקצועית יעילה, אמצעי איתור ועדכון ארציים וכוח אדם ומשאבים זמינים.

אמנם ניכרת מודעות של הציבור לחובת הדיווח, מודעות מוסרית וחוקית גם יחד, אך כדי שנצליח לעזור באמת, ולו לרוב הילדים החווים התעללות, יש צורך לעשות עוד הרבה, הרבה יותר מכפי שאנו – כחברה, כמדינה, כאנשי מקצוע וכאזרחים – עושים כיום.

בקרקעית הירקון (11.9.2008). החשודים ברצח, אמה של רוז ובן זוגה של האם שהוא סבה של הילדה, התגוררו בעיר נתניה. את התלונה על היעלמותה מסרה הסבתא, בשל היעדרות הילדה ולאחר שהחשודים במעשה סיפרו כי הילדה הועברה לפנימייה.